

метаморфозою втрати відчуття прекрасного, що закінчилися для нього каторгою.

Таким чином, уже першим своїм друкованим твором В. Винниченко засвідчив широкі можливості колористики у творенні художності. Поява нового для української літератури явища – неореалізму – супроводжувалось у митця активним вибором нових прийомів осягнення дійсності. Серед таких: підсилення автентичної семантики кольору авторським суб'єктивним смислом, поєднання архетипного й символічного значень кольору, моделювання колористичних метонімічних зворотів тощо. Подальші художні пошуки й знахідки В. Винниченка супроводжувалися незмінним інтересом до «забарвлення» тексту. Це стосується як малої прози, що є об'єктом нашого дослідження і яка найчутливіша до невербальних прийомів через свою локальність, так і романістики та драматургії, яка виходить за його межі. Зразком тут може стати драма «Чорна Пантера і Білий Медвідь», де психосемантика кольору великою мірою визначає психоструктуру дійових осіб, а семантичне наповнення кольорів портрету Мадонни з немовлям на руках – одним із прийомів розкриття смислу в символістському творі. Зрештою, літературні експерименти В. Винниченка з кольором врешті-решт вилиються у власне живописні, де митець продемонструє

непересічні зразки імпресіоністично-реалістичної техніки.

У неореалізмі, представленому нами творчістю В. Винниченка, колоритування тексту дало можливість зруйнувати стереотипи, вийти за межі традиційної описовості й через надавання кольору актуальної семантики сприяти повноформатному відтворенню картини світу. Живописна складова творчості майстра, актуалізована в нашому дослідженні колористичною парадигмою, що, як з'ясувалося, є надзвичайно рецептивно впливовим чинником поезитики, дозволила ще на один крок наблизитися до таємниці його популярності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Повісті та оповідання. Краса і сила. / В. Винниченко – К.: Дніпро, 1989. – 750 с.
2. Драгунський В. Практическое пособие. Цветовой личностный тест / В. Драгунский. – М.: Харвест, 2003. – 448 с.
3. Коцюбинський М. Твори у 7-и т. / М. Коцюбинський. – К.: Наукова думка, 1973. – 404 с.
4. Михида С. П. Слідами його експериментів: Змістові доміанти та поезитика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка / С. Михида. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2002. – 192 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Жукова Олександра Миколаївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри лінгводидактики та іноземних мов КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: колористика в творах українських, американських та англійських письменників.

УДК 821.161.2-32.09«19»

«МОМЕНТ ІСНУВАННЯ» У РАННІХ ОПОВІДАННЯХ В. ВИННИЧЕНКА

Аліна ЗЕМЛЯНСЬКА (Мелітополь)

У статті розглядаються екзистенційні пошуки В. Винниченка через змалювання «моменту існування» персонажів. Це поняття розуміється як особливий момент у житті особистості, коли вона відчуває найвищий внутрішній злет, своєрідну «контраст-гармонію», що поєднує різні, часом зовсім протилежні, почуття і змушує людину розкривати свою екзистенцію. Визначено, що в оповіданнях В. Винниченка «момент існування» часто не пов'язаний із традиційними для екзистенціалізму категоріями абсурдності буття і трагізмом, а набуває віталістичного характеру.

Ключові слова: «момент існування», екзистенціалізм, конкордизм, віталізм, «межова ситуація».

За останні два десятиліття винниченкознавство збагатилося численними студіями прози, драматургії, публіцистики митця, його творчої діяльності в Україні та за її межами. Тут варто згадати праці Л. Дем'янівської, Г. Клочека, С. Михиди, В. Панченка, Г. Сиваченко, М. Сороки та багатьох інших. Так, ґрунтовного аналізу зазнали змістове наповнення й поезитика художніх текстів митця, розвиток української ідеї в його творах, філософські погляди та естетичні засади. При цьому акцент робиться на європейському контексті прочитання Винниченкової спадщини, що органічно для розуміння літератури початку ХХ ст.

Орієнтація на Європу, декларована М. Хвильовим, передбачала, найперше, усвідомлення тих проблем і духовних потреб, що їх мала людина, яка втрачала свої внутрішні

орієнтири. Способом вирватися з пут буденності, що вбивали все людське в людині, стало усвідомлення особистістю власної унікальності, прагнення прояву своєї екзистенції. Серед митців, які в художніх текстах приділяли увагу екзистенційним питанням, не був винятком і В. Винниченко, що виразив духовні пошуки екзистенціалістів у вже традиційній для української культури філософії «кордоцентризму». Достатньо ґрунтовно цей аспект творчості письменника розглянула у своїй студії «Кордоцентризм» Володимира Винниченка в екзистенціалістському дискурсі» (2001) літературознавець Г. Сиваченко [7]. Проводячи паралель між філософським працями Ж.-П. Сартра («Буття і ніщо», 1943) та українського митця («Конкордизм», 1938–1948), а також їх художнім доробком, дослідниця підкреслює, що багато в

чому думки письменників-мислителів перегукуються. Зокрема, цих митців-філософів (а також багатьох інших французьких та вітчизняних діячів культури кінця XIX – початку XX ст.) поєднує «орієнтація на людину, взяту в своєму безпосередньому життєвому контексті, що стоїть перед одвічними проблемами життя, смерті, зла, взаємин тощо» [7, 39]. При цьому, у полі зору науковців опиняються в переважній більшості велика проза В. Винниченка або його драматургія, а рання творчість письменника, позначена малими формами, і досі залишається на маргінесі літературознавчих досліджень. Хоча певні кроки в цьому плані зробив свого часу В. Панченко [5; 6]. Тож мета цієї розвідки – проаналізувати особливості творення «моменту існування» в ранніх оповіданнях В. Винниченка як вияву його екзистенційних пошуків.

Передусім, варто з'ясувати, що саме дослідники визначають як «момент існування». Адже зазвичай екзистенційні мотиви того чи того твору розкриваються через змалювання «межової ситуації», у переважній більшості випадків, пов'язаної із загрозою смерті. У тій екстремальній ситуації людина має робити вибір, що розкриє її внутрішнє Я, екзистенцію, та спрямує її подальше існування. Саме в цьому аспекті розглядається аналізоване поняття в філософській думці. «Момент існування» – особливий, сконденсований у часі й просторі, епізод життя індивіда – є визначальним елементом філософської традиції екзистенціалістів. У М. Гайдеггера він має назву «тут-буття» (Dasein), сутність якого полягає в розкритті екзистенції, вищого прояву Я людини.

У науці про літературу поняття «момент існування» набуває своїх нюансів. Літературознавці, досліджуючи творчість письменників різних країн та часів, не раз звертали увагу на цю особливість вираження екзистенційних пошуків митців. Так, наприклад, О. Жуковська відзначала прагнення В. Вулф відобразити особливий момент життя її персонажів – «момент буття» – сповнений, насамперед, чуттєвих вражень («На маяк», «Між актами» тощо). Дослідниця підкреслює, що цьому сприяє специфіка нарративу письменниці: нестандартні рамки оповіді, історії, пропущені крізь свідомість персонажів, уявний світ і т.ін. [3]. Таким чином у певний момент існування герої творів В. Вулф отримують надмір емоцій, коли все знайоме і звичне постає в новому світлі і дозволяє відчувати наповненість буття, коли вони розуміють, що варто жити лише заради цього моменту.

Л. Луцан, аналізуючи роман «Кревняки» Б. Харчука, також зосереджується на особливій події в житті головної героїні твору, «межовій ситуації» – ситуації закоханості, дорослішання жінки, що визначає її самовідчуття. Це саме той «момент існування», коли зливаються в єдине

ціле, у певну «контраст-гармонію» (Р. Отто), два взаємовиключні почуття: страх і радість. Дослідниця підкреслює, що вони є тими первинними почуттями, що супроводжують життя і невинний коловорот творення. А відтак, вона розуміє подібний екзистенційний стан як «екстратемпоральний момент існування людини, яка переживає повноту свого буття, щось «дивне» і «незбагненне», коли «могла летіти», «наче б захмеліла» [4, 151]. У цьому значенні ми й використовуватимемо поняття «момент існування» у своїй студії.

Прочитання ранніх творів В. Винниченка через призму екзистенційних пошуків, зокрема розкриття «моменту існування», додасть нових відтінків їхньому змістові. Так, наприклад, у творі, що саме має назву «Момент» (1910), в основі оповіді тюремного Шахерезади лежить історія, як вони із панночкою тікали через ліс від стражників, коли хотіли незаконно перейти кордон. Створено нібито звичайну «межову ситуацію», адже головні персонажі художнього тексту опинилися перед загрозою смерті й у незнайомому просторі лісу ледь уникнули куль переслідувачів. Однак кульмінаційним епізодом твору стає не щасливе поряткування протагоніста та його супутниці, коли їх переповнювала гордість, щось «могуче в грудях, щось легке, широке, як небо, як повітря гір, як могучий потік» [2, 48]. Увагу автора сконцентровано на подальших діях жінки, яка «жагуче-шалено» притулилася до чоловіка від радощів, що врятувалися. Той момент через багато років оповідач згадує, як найщасливіший у своєму житті: «Це був вихор життя, який зміта все сміття «не треба», «не можна», це було щастя крові, мозку, нервів, кісток; це було найвище щастя народження, народження не з сліпими, а з одвертими, видющими очима душі» [2, 49]. При чому, акцент робиться не тільки на духовному, а й на фізичному переживанні найвищого злету, максимального піку емоцій, що їх, як згодом пояснила сама героїня твору, неможливо повторити. Тож автор робить логічну (саме в цьому ракурсі) розв'язку історії – персонажі розлучаються назавжди.

Зовсім іншим за характером є епізод з оповідання «Терень» (1913), у якому йдеться про загрозу побиття для персонажа, іменем якого названий твір. Терень – поет, чиї віршики для багатьох (від панів до простих мужиків) є образливими, тож він завжди очікує на помсту. Цього разу йому на допомогу долучається оповідач-наймит. Мандруючи з Теренем уночі Кривим Яром, повз ліс, оповідач відчуває панічний страх, ніби по спині проходив «чудний електричний дріж» [2, 66]. Загроза від людей і від природи, що візуалізувалася в уяві парубка в непривітному, темному пейзажі яру, мучить його, як нічне жажіття. «Я певний, що, коли б там у мене

була шерсть, вона б наїжилась і стала сторчака» [2, 66], – зізнається оповідач.

Натомість поет наче переродився. У нього, від усвідомлення підтримки іншого, того, що хтось переймається його долею, на обличчі прочитуються «дитяче захоплення, захват, мовчазне, напружене, радісно-дике чекання» [2, 66]. Супутникові він тепер здається не добродушним поетом, а зятим воїном, що йде відстоювати свою правду. Тепер уже й оповідач перебирає згадані почуття собі, що стає для нього справжнім «моментом існування». «Ноги й руки мої наливалися чимсь п'яним, хвилюючим, майже радісним, – описує він свій стан. – Хотілося часом сильно втягнути в себе повітря і так крикнути виючим, торжествуючим криком» [2, с. 66]. Трохи згодом, так і не дочекавшись бійки, наймит сумуватиме за тією миттю, коли відчув найвищий внутрішній злет та «електричний дріж по тілі». Виразником цього для персонажа в пейзажі, що оточує, стає образ блідого засмученого місяця.

Варто зауважити, що для В. Винниченка розкриття особистістю своєї екзистенції у «момент існування» не завжди пов'язане із усвідомленням абсурдності буття та песимістичними настроями, воно радше нагадує віталізм М. Хвильового, який сакралізував сам вир життя, його розмаїтість та наповненість. Підтвердженням цьому є оповідання «Раб краси» (1906). Наймит Василь страждає від усвідомлення власного безсилля перед обставинами. Будучи одним із робітників у пошуках роботи, він лише грою на сопілці міг розрадити себе, коли щодня спостерігав за людьми, у чій очах поступово згасала надія і на місці яких з'являлися сотні таких самих. І тільки єднання з природою тримало душу «тужливого сина степів і праці» [2, 27]. Цей мотив єднання природи й людини, за словами В. Панченка, є органічним для творів В. Винниченка, оскільки тому було цілком зрозумілим і близьким протиставлення досконалого світу, яким уявляється природне середовище, і світу дисгармонійного у своїй жорстокості, фарисействі, меркантильності, який уособлює суспільство [6]. За твердженням літературознавця, вищезгадане побратимство виливається в письменника в зображення простих земних радощів буття. Однак в оповіданні «Раб краси» навряд чи можна говорити про гармонію почуттів. Природа суголосна внутрішньому стану протагоніста, але не розраджує його – глибока туга з кожним днем усе більше охоплює парубка.

Зміна настрою в художньому тексті, та у світовідчутті Василя зокрема, відбувається, коли хлопець разом з іншими пішов найматися в економію. Їхній шлях пролягав через місто. Сприймаючи оточуючий світ через звуки, він миттєво відреагував на вир життя, що захопив його: «І душа його, як раб, завмерла й не сміла

рухатися. І, повна того самого сміху й сліз, страждання й радості, ненависті й любові, вона росла, давила груди, розпирала череп і билася риданням в горлі...» [2, 34]. Автор кілька разів підкреслив у згаданому епізоді, що це було Життя, у його найвищому прояві, а отже, той «момент існування», коли, переживаючи всю гамму емоцій – від захвату й щастя до сліз і журливої пісні на сопілці, – він відчув повноту буття, яку не міг більше втратити.

О. Брайко зауважує, що для В. Винниченка символом ідеалу, визначеного автором у процесі рефлексії над людським буттям, є категорія рівноваги, що детально розкривається ним в однойменному романі. При цьому дослідник висловлює думку, що найвищим устремлінням людини, за версією українського письменника, є зрівноваження усіх життєвих коливань, «хвиль», що співвідносяться з повсякденністю та її проблемами. Цей момент О. Брайко визначає як «миттєвий часопростір душевного катарсису» [1, 18], що багатьом персонажам В. Винниченка приносить внутрішнє звільнення. Однак варто зауважити, що в наведених вище прикладах з оповідань письменника простежується зворотна тенденція. Найвищий злет почуттів персонажі творів переживають в екстремальних ситуаціях, або тих, що вибивають їх із застійного повсякдення. Описані «моменти існування» не зрівноважують душевний стан героїв творів, а навпаки – підсилюють контрасти як зовнішнього, так і внутрішнього існування (що яскраво виражено у творі «Контрасти», 1904). Подібна «контраст-гармонія» можлива лише на верхній точці коливань «хвилі», після чого, минаючи «золоту середину», відбувається спад почуттів: розчарування, душевна порожнеча, сором, туга тощо. Зокрема, Василя в оповіданні «Раб краси» вразила не гармонія природи, що зрівноважує крайнощі, а соціум у всій його строкатості.

Отже, ранні оповідання В. Винниченка розкривають еволюцію екзистенційних поглядів митця, його духовних пошуків. Свої міркування автор передає через змалювання «моменту існування» своїх персонажів – особливої, сконденсованої в часі і просторі, миті, коли герої його творів знаходяться на піку емоцій, відчувають найвищий душевний злет. Цей момент часто збігається з «межовою ситуацією» або слідує за нею, хоча часто не є кульмінацією твору, а лише поглиблює зміст оповіді, надає їй нових відтінків. Подальші дослідження аналізованого питання можуть більш детально розкрити трансформацію екзистенційних мотивів у великій прозі та драматургії письменника, простежити типологію духовних пошуків В. Винниченка та М. Хвильового, інших митців того часу, розширити уявлення про «конкордизм» як філософію щастя в українській культурі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брайко О. Натуралістична поетика і дискурсія раннього модернізму: «Рівновага» Володимира Винниченка і «Біля останньої межі» Михайла Арцибашева // Слово і час. – 2010. – №7. – С. 14–30.
2. Винниченко В.К. Вибрані твори: Оповідання. Повість. Роман; [передм. Л.С. Дем'янівської]. – К.: Грамота, 2005. – 928 с.; фото.
3. Жуковская О. Поэтика малой художественной прозы Вирджинии Вулф: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.03. «Литература народов стран зарубежья». – Великий Новгород, 2008. – Режим доступа: <http://www.dissertacat.com/content/poetika-maloi-khudozhestvennoi-prozy-virdzhinii-vulf>.
4. Луцан Л. Интертекстуальне поле роману «Кривняки» Бориса Харчука // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: зб. наук. праць. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2011. – Вип. 32. – С. 149–156.

5. Панченко В. Рання проза Володимира Винниченка (1902–1907 рр.): Стаття друга / В. Панченко // Дивослово. – 1996. – №3. – С. 9–15.
6. Панченко В. Творчість Володимира Винниченка 1902–1920 рр. у генетичних і типологічних зв'язках з європейськими літературами: дис. ... доктора філол. наук: 10.01.01. – К., 1998. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/books/panchenko/>. – Електронна бібліотека.
7. Сиваченко Г. «Конкордизм» Володимира Винниченка в екзистенціалістському дискурсі / Г. Сиваченко // Слово і час. – 2001. – №9. – С. 33–39.

Відомості про автора

Землянська Аліна Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури.

Наукові інтереси: філософські аспекти української і зарубіжної літератур.

УДК 821.161.2-2.09

МАЛА ПРОЗА ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА:
ВІД НОВАТОРСТВА ДО НОВОЇ ТРАДИЦІЇ

Марина КОВАЛИК (Первомайськ)

У статті зосереджено увагу на творчому внеску Володимира Винниченка в розвиток жанрів малої прози. Проаналізовано його різноманітні оповідання на предмет новаторських пошуків як у жанрово-стильовому, так і в тематичному аспектах. Розглянуто принципи художнього світобачення Володимира Винниченка, що вплинули на популярність його творів серед сучасників і започаткували нову традицію творення жанрів малої прози. Представлено особливості творчого методу Володимира Винниченка як неореаліста. Досліджено тематичні обрії малої прози письменника. Проаналізовано головні проблеми, порушені в малій прозі Володимира Винниченка. Визначено, в чому оригінальність підходу автора в трактуванні заданих проблем, а також окреслено внесок письменника у модифікацію і подальше збагачення структури малого жанру.

Ключові слова: мала проза, модернізм, неореалізм, традиція, стиль, новаторство, неоромантизм.

Постановка проблеми. Якби на початку ХХ століття на українських теренах побутувало поняття літературного бестселера, то звання «золотого письменника» одним із перших здобув би Володимир Винниченко. Довкола його біографії й творчості завжди вирували дискусії, в яких полярні погляди не могли знайти спільного знаменника. Однак найбільші літературні авторитети сприйняли його доробок як ковток свіжого повітря: «Серед млявої тонко-аристократичної та малосилої або ординарно шаблонної та безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринуло щось таке дуже рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а валить валом, як саме життя...», – писав про дебют Володимира Винниченка Іван Франко [15, с. 140]. І досить швидко талант дебютанта здивував також ширшу аудиторію. Лише за кілька років після дебюту Михайло Коцюбинський сказав про Володимира Винниченка хрестоматійну фразу: «Кого у нас читають? Винниченка. Про кого скрізь йдуть розмови, як тільки річ торкається літератури? Про Винниченка. Кого купують? Знов Винниченка» [12, с. 19]. Співвідношення традиційних прийомів у розбудові жанру оповідання із новими принципами художнього світобачення митця становлять проблемну сутність цього дослідження.

Останні дослідження та публікації, на які спирається автор. Серед знаних винниченкознавців саме малу прозу у вітчизняному літературознавстві розглядали Олена Гнідан [7], Людмила Дем'янівська [7], Григорій Костюк [10]. Романістику і драматичну творчість письменника ґрунтовно проаналізували Володимир Панченко [12], Лариса Мороз [11], Анатолій Гуляк [1], Надія Гаєвська [5] та інші критики.

Таку нетипову для молодого автора славу принесла письменникові мала проза, новаторство у творенні якої і є предметом цього дослідження. Його ж об'єктом стали тексти оповідань і новел письменника різних збірок.

Масмо на меті проаналізувати головні принципи поетики малої прози Володимира Винниченка, які дають підстави вважати його новатором у творенні новел і оповідань.

Виклад основного матеріалу. У доробку Володимира Винниченка – понад сто творів малої прози. Принагідно згадаємо кілька збірок: «Краса і сила» (1906), до якої увійшли «Краса і сила», «Заручини», «Голота», «Антрепренер Гаркун-Задунайський», «Біля машини», «Контрасти», «Мнімий господін».

«Дрібні оповідання». Книга II (1907): «Дим», «Темна сила», «Хто ворог?», «На пристані», «Уміркований та “ширий”», «Раб краси»,